

Nevezetes számelméleti problémák

Waldhauser Tamás
SZTE Bolyai Intézet

Prímszámok

Számok felbontása hatványok összegére

Tétel.

Végtelen sok prímszám van.

Bizonyítás.

Tfh. $p_1, \dots, p_n$ az összes prím, és legyen $N = p_1 \cdot \dots \cdot p_n + 1$. Mivel $N > 1$, van prímosztója. Mivel N nem osztható a $p_1, \dots, p_n$ számok egyikével sem! $\downarrow$ □

Tétel.

Végtelen sok $4k - 1$ alakú prímszám van.

Bizonyítás.

Tfh. $p_1, \dots, p_n$ az összes $4k - 1$ alakú prím, és legyen $N = 4 \cdot p_1 \cdot \dots \cdot p_n - 1$. Mivel $N > 1$, van prímosztója. Mivel N nem osztható a $p_1, \dots, p_n$ számok egyikével sem, tehát minden prímosztója $4k + 1$ alakú. Eszerint N előáll $4k + 1$ alakú számok szorzataként, és így maga is $4k + 1$ alakú. $\downarrow$ □

Tétel.

Végtelen sok $4k + 1$ alakú prímszám van.

Tétel (Dirichlet, 1837).

Ha egy nemkonstans számtani sorozat kezdőtagja és differenciája egymáshoz relatív prím, akkor a számtani sorozatban végtelen sok prímszám található.

Tétel (Csebisev, 1850).

Bármely szám és a kétszerese között van prímszám. Pontosabban: minden n természetes számhoz létezik olyan p prímszám, amelyre $n < p \leq 2n$.

Tétel.

A szomszédos prímek között tetszőlegesen nagy hézagok találhatóak. (Azaz minden $n \in \mathbb{N}$ esetén lehet találni n egymást követő összetett számot.)

Bizonyítás.

Ha $n \geq 2$, akkor az $n! + 2$, $n! + 3, \dots, n! + n$ számok mind összetettek (miért?). Ez $n - 1$ egymást követő összetett szám. □

Definíció.

Ikerprímnek nevezünk két prímszámot, ha különbségük 2.

Megjegyzés.

Azt sejtik, hogy végtelen sok ikerprím van. Yitang Zhang 2013 áprilisában bebizonyította, hogy létezik olyan K korlát, amelyre végtelen sok olyan prímpár létezik, ahol a két tag különbsége legfeljebb K ($K = 70\,000\,000$ értékre, de ezt azóta levitték 246-ra).

Állítás.

A $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n}$ harmonikus sor divergens, míg a $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^2}$ sor konvergens.

Tétel.

A prímszámok reciprokaiból alkotott sor divergens, azaz

$$\sum_p \frac{1}{p} = \infty.$$

Megjegyzés.

Ez a tétel durván fogalmazva azt állítja, hogy „sok” prímszám van (négyzetszámból viszont a fenti állítás szerint „kevés” van).

Ismert tény, hogy „kevés” páratlan tökéletes szám, illetve „kevés” ikerprím van (ebből persze még nem derül ki, hogy végtelen sok van-e belőlük).

Megjegyzés.

A harmonikus sor lassan divergál, a prímszámok reciprokaiból alkotott sor még lassabban. Például $\sum_{p < 10^{18}} \frac{1}{p} < 4$ (ez kb. a sor első huszonnégybilliárd tagja).

Tétel.

Legyen $p_1, p_2, \dots$ a prímszámok sorozata. Ekkor $p_n \leq 2^{2^{n-1}}$.

Bizonyítás.

Euklidész gondolatmenete szerint az $N = p_1 \cdot \dots \cdot p_n + 1$ számnak van olyan p prímosztója, amelyre $p \notin \{p_1, \dots, p_n\}$. Ekkor tehát $p_{n+1} \leq p \leq p_1 \cdot \dots \cdot p_n + 1$, azaz

$$p_{n+1} \leq p_1 \cdot \dots \cdot p_n + 1. \quad (\text{EU})$$

Ezt használva teljes indukcióval bizonyítjuk, hogy $p_n \leq 2^{2^{n-1}}$.

Kezdőlépés: $n = 1$ esetén $p_1 = 2 \leq 2^{2^{1-1}} = 2^{2^0} = 2^1 \checkmark$.

Indukciós lépés: Tegyük fel, hogy

$$p_1 \leq 2^{2^{1-1}}, p_2 \leq 2^{2^{2-1}}, \dots, p_n \leq 2^{2^{n-1}}. \quad (\text{IH})$$

Becsüljük p_{n+1} -et az (EU) és (IH) egyenlőtlenségek segítségével:

$$\begin{aligned} p_{n+1} \leq p_1 \cdot \dots \cdot p_n + 1 &\leq 2^{2^{1-1}} \cdot 2^{2^{2-1}} \cdot \dots \cdot 2^{2^{n-1}} + 1 \\ &= 2^{1+2+\dots+2^{n-1}} + 1 \\ &= 2^{2^n - 1} + 1 < 2^{2^n - 1} + 2^{2^n - 1} = 2^{2^n}. \quad \square \end{aligned}$$

Definíció.

A prímszámok eloszlásának pontosabb vizsgálatánál hasznos a $\pi(x)$ függvény, az úgynevezett **prímszámláló függvény**, amely megadja az x pozitív valós számnál nem nagyobb prímek számát:

$$\pi(x) = \sum_{p \leq x} 1.$$

Tétel (prímszámtétel, Hadamard és de la Vallée-Poussin, 1896).

A $\pi(x)$ prímszámláló függvény aszimptotikusan ekvivalens az $\frac{x}{\log x}$ függvénnyel, azaz

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{\pi(x)}{\frac{x}{\log x}} = 1.$$

Következmény.

Az n -edik prímszám aszimptotikusan $n \log n$, azaz

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{p_n}{n \log n} = 1.$$

→ Szabó Lilla: A prímszámtétel bizonyításának története (szakdolgozat, SZTE, 2014).

Prímszámok

Számok felbontása hatványok összegére

Definíció.

Az $(x, y, z) \in \mathbb{N}^3$ számhármast **pitagoraszi számhármasknak** nevezzük, ha $x^2 + y^2 = z^2$. Az (x, y, z) pitagoraszi számhármast **primitív**, ha $\text{lko}(x, y, z) = 1$.

Megjegyzés.

Tetszőleges (x, y, z) pitagoraszi számhármast esetén $(x/d, y/d, z/d)$ primitív pitagoraszi számhármast, ahol $d = \text{lko}(x, y, z)$. Tehát elegendő a primitív pitagoraszi számhármast meghatározni, mert ezekből minden pitagoraszi számhármast megkaphatjuk (egy konstanssal való szorzással).

Példa.

- ▶ $(3, 4, 5)$
- ▶ $(5, 12, 13)$
- ▶ $(8, 15, 17)$
- ▶ $(7, 24, 25)$
- ▶ ...

Lemma.

Primitív pitagoraszi számhármásban a tagok páronként is relatív prímek.

Bizonyítás.

Legyen (x, y, z) primitív pitagoraszi számhármás, $d := \text{Inko}(x, y)$.

$$\begin{aligned}d \mid x, y &\implies d^2 \mid x^2, y^2 \\ &\implies d^2 \mid x^2 + y^2 = z^2 \\ &\implies d \mid z \\ &\implies d \mid \text{Inko}(x, y, z) \\ &\implies d \sim 1 \\ &\implies x \perp y\end{aligned}$$

Hasonlóan igazolható, hogy $x \perp z$ és $y \perp z$.

Lemma.

Ha (x, y, z) primitív pitagoraszi számhármás, akkor x és y paritása különböző, z pedig páratlan.

Bizonyítás.

Páros szám négyzete nullát, páratlan szám négyzete pedig egyet ad maradékul 4-gyel osztva. Ezt felhasználva ...

$x \bmod 2$	$y \bmod 2$	$x^2 + y^2 = z^2 \bmod 4$	
0	0	0	⚡
0	1	1	✓
1	0	1	✓
1	1	2	⚡

Lemma.

Ha UV négyzetszám és $U \perp V$, akkor U és V is négyzetszám.

Bizonyítás.

Egy természetes szám akkor és csak akkor négyzetszám, ha prímszámhatványtényező felbontásában minden prímszám páros kitevővel szerepel.

Tegyük fel, hogy UV négyzetszám és $U \perp V$. Legyen p egy tetszőleges prímszám. Mivel UV négyzetszám, p kitevője UV prímszámhatványtényező felbontásában páros, mondjuk $2k$.

Az U és V számok közül csak az egyik lehet p -vel osztható, mert $U \perp V$. Tehát p kitevője U és V prímszámhatványtényező felbontásában $2k$, illetve 0 (vagy fordítva).

Ezzel beláttuk, hogy U -ban is és V -ben is minden prímszám páros kitevővel szerepel, így tehát U és V is négyzetszám. □

Tétel.

Legyen (x, y, z) primitív pitagoraszi számhármas, és tegyük fel, hogy x páros. Ekkor léteznek olyan u, v természetes számok, melyekre

$$x = 2uv, y = u^2 - v^2, z = u^2 + v^2, \text{ és} \\ u > v, u \not\equiv v \pmod{2}, \text{ Inko}(u, v) = 1.$$

Fordítva, a fenti formulákkal definiált (x, y, z) számhármas mindig primitív pitagoraszi számhármas.

Példa.

Néhány kis u, v értékkel adódó primitív pitagoraszi számhármass:

u	v	x	y	z
2	1	4	3	5
3	2	12	5	13
4	1	8	15	17
4	3	24	7	25
5	4	40	9	41
5	2	20	21	29

Tétel (Fermat, 1640).

Az $x^4 + y^4 = z^4$ egyenletnek nincs pozitív egészekből álló megoldása.

Tétel (nagy Fermat-tétel, Wiles és Taylor, 1993-95).

Ha $n \geq 3$, akkor az $x^n + y^n = z^n$ egyenletnek nincs pozitív egészekből álló megoldása.

Lemma.

Ha m és n előáll két négyzetszám összegeként, akkor mn is előáll.

Bizonyítás.

$$mn = (a^2 + b^2)(c^2 + d^2) = (ac - bd)^2 + (ad + bc)^2 \quad \square$$

Lemma.

A $4k + 1$ alakú prímszámok előállnak két négyzetszám összegeként, a $4k + 3$ alakú prímekek viszont nem.

Tétel (Fermat, 1640; Girard, 1625).

Pontosan azok a számok állnak elő két négyzetszám összegeként, amelyek prímfelbontásában a $4k + 3$ alakú prímekek páros kitevővel szerepelnek.

Példa.

$$153 = 3^2 \cdot 17 = 3^2 \cdot (4^2 + 1^2) = (3 \cdot 4)^2 + (3 \cdot 1)^2 = 12^2 + 3^2$$

$$2173 = 41 \cdot 53 = (4^2 + 5^2) \cdot (2^2 + 7^2) = 27^2 + 38^2 = 18^2 + 43^2$$

Tétel (Lagrange, 1770).

Minden természetes szám előáll négy négyzetszám összegeként.

Megjegyzés.

Lagrange tétele éles abban az értelemben, hogy három négyzetszám összegeként nem lehet minden természetes számot előállítani (keressünk ellenpéldát!).

A természetes számok hatványösszegekként való előállításával kapcsolatos problémákat összefoglaló néven Waring-problémakörnek szokás nevezni.

Edward Waring XVIII. századi angol matematikus *Meditationes Algebraicae* című művében azt állította (bizonyítás nélkül), hogy minden szám előállítható kilenc köbszám összegeként, illetve tizenkilenc negyedik hatvány összegeként. Ezek az állítások helyesnek bizonyultak, de csak a huszadik században találtak rájuk bizonyítást.

Megjegyzés (folyt.).

Általában $g(k)$ jelöli azt a legkisebb számot, amelyre igaz az, hogy minden természetes szám előállítható $g(k)$ darab k -adik hatvány összegeként.

Az előzőek alapján tehát $g(2) = 4$, $g(3) \leq 9$, $g(4) \leq 19$, és példák mutatják, hogy 8 köb, illetve 18 negyedik hatvány nem mindig elég, tehát $g(3) = 9$ és $g(4) = 19$.

A $g(k)$ számok meghatározása igen nehéz probléma, még az sem világos, hogy egyáltalán léteznek minden k -ra, bár ezt már Waring is sejtette. Hilbert igazolta Waring sejtését, és van egy feltételezett képlet is a $g(k)$ számokra:

$$g(k) = 2^k + \left\lceil \frac{3^k}{2^k} \right\rceil - 2.$$

Bizonyított tény, hogy ez a képlet legfeljebb véges sok k -ra nem helyes, és általánosan elfogadott az a sejtés, hogy valójában minden k -ra érvényes.

→ Fazekas Róbert: A Waring-sejtés bizonyítása (szakdolg., SZTE, 2015).